

DOI: 10.21005/pif.2024.57.B-05

SHAPE AND MEANING OF THE ZONES AT THE JUNCTION OF THE RESIDENTIAL AREA AND THE ENVIRONMENT IN THE ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING OF RESIDENTIAL ESTATES

KSZAŁT I ZNACZENIE STREF NA STYKU OBSZARU MIESZKANIOWEGO I OTOCZENIA W ARCHITEKTURZE I URBANISTYCE OSIEDLI MIESZKANIOWYCH

Sebastian Łabędź

mgr inż. arch.

Author's Orcid number: 0000-0002-5178-4293

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Poland
Wydział Architektury
Katedra Mieszkalnictwa i Podstaw Techniczno-Ekologicznych Architektury

ABSTRACT

The development of various types of communication without the need for physical contact has brought the progressive atomization of societies. This influenced the way of life, and then the perception and functioning in the living space. The structuring of such space, in terms of private and public space, should enable unforced interpersonal contacts and their consolidation. This was closely related to the sense of security and comfort in the place of residence. This article presents an analysis of zones at the junction of the residential area and the surroundings as a space connecting, not separating, their users. The author's research has proven that this type of space can also have an impact on the formation of neighborly bonds and, subsequently, on the sense of security.

Key words: „defensible” space, neighborhood bond, housing community.

STRESZCZENIE

Rozwój różnorodnych rodzajów komunikowania się bez konieczności fizycznego kontaktu przyniósł postępującą atomizację społeczeństw. Wpłynęło to na sposób życia, a w dalszej kolejności na postrzeganie i funkcjonowanie w przestrzeni zamieszkania. Strukturalizacja takiej przestrzeni, w ujęciu przestrzeni prywatnej i publicznej powinna umożliwiać podejmowanie niewymuszonych kontaktów interpersonalnych i ich utrwalenie. Pozostało to w ścisłym związku z poczuciem bezpieczeństwa i komfortu w miejscu zamieszkania. W niniejszym artykule przedstawiona została analiza stref na styku obszaru mieszkaniowego i otoczenia jako przestrzeni łączącej, a nie rozdzielającej ich użytkowników. Badania autorskie dowiodły, że również ten rodzaj przestrzeni może wywrzeć wpływ na tworzenie się więzi sąsiedzkich, a w dalszej kolejności na poczucie bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: przestrzeń „broniąca”, więź sąsiedzka, wspólnota mieszkaniowa.

1. INTRODUCTION

Architectural frameworks for residential spaces should be designed to facilitate the resolution of both existential and higher-level issues, with a particular emphasis on fostering a sense of security and comfort in the living environment. The concept of a closed housing estate, though commercially viable, has generally proven to be socially dysfunctional, especially concerning the sense of security and comfort in the place of residence. This concept not only results in the limitation of social relationships but also contributes to the segregation of communities in urban areas, commonly referred to as gentrification. On the opposite end of the spectrum, there has emerged a paradigm of neighborhood units grounded in social relationships associated with children's education and the safe movement of pedestrians within residential areas (C.A. Perry, 1929). While this paradigm may be considered archaic by contemporary standards, it remains an enduring source of inspiration.

It appears that a potential solution to the aforementioned challenges could involve defining the organization of residential spaces in relation to informal human¹ distances. The essence of this approach would lie in identifying the architectural features of the space, or alternatively, providing examples of architectural solutions at the intersection of residential and other functional areas. In this context, architectural space should be understood not only as a designed area but primarily as one serving an informational and organizational function. These features could ensure the protection of the residential community from urban inconveniences (such as noise, intense pedestrian and vehicular traffic, pollution, etc.) and social issues (misuse of space by outsiders not in accordance with its intended purpose). A source of inspiration in this regard could be the Crime Prevention Through Environmental Design (CPTED) methodology. This methodology focuses on creating secure public spaces and reducing crime through several methods, including natural surveillance, access control, territorial reinforcement, management, and maintenance.

2. THE AIM OF RESEARCH

The objective of this study was to deepen the current knowledge primarily based on the research of O. Newman and M. Czyński regarding the formation of safe social spaces in residential environments. The priority was to demonstrate that a higher degree of physical security in residential spaces, understood in terms of functional and spatial differentiation from the surrounding environment, led to a reduction in the sense of neighborhood cohesion. A crucial role in ensuring safety without negative impacts on interpersonal relationships could potentially be played by the space at the intersection of the residential area and its surroundings. The architectural analysis of this area aimed to answer the question of how significant design decisions are in the context of fostering neighborhood bonds and ensuring a sense of security, particularly in relation to participatory design. An intermediate goal was also to confirm the mutual dependency between positive neighborly relations in a residential community and the sense of security among its residents.

3. RESEARCH AREA AND ADOPTED METHODOLOGY

The research was conducted between 2021 and 2022, utilizing a combination of environmental interviews and direct/indirect observations. The essence of the interviews was to analyze the emotional connection of residents with their living environment. During the direct inventory of three enclosed housing estates in Szczecin, special attention was given to urban and architectural elements that might cause disorientation in space and discourage the strengthening of social bonds. The direct inventory involved a detailed examination of elements contributing to the disorientation and hindrance of social cohesion. The indirect inventory consisted of analyzing positive and negative examples in this regard, drawn from various locations including Poland, Denmark, Italy, and the United States. This analysis was based on materials and tools available online.

¹ Informal distances - a concept derived from the research of Edward T. Hall, referring to the distances people maintain between themselves in a space determined by culture, largely beyond the reach of consciousness.

4. ARCHITECTURAL AND SOCIAL CHARACTERISTICS OF SPACES AT THE INTERFACE OF RESIDENTIAL AND OTHER FUNCTIONAL AREAS

An urbanized area should serve as a nexus for diverse human activities, and the pivotal role in this lies with the community's ability to control varied spaces. Specifically, this concerns the ability to define their boundaries, –*they must exist in the city, and if they disappear or become blurred, conflicts and misunderstandings arise. Conflicts often arise over the most valuable spaces, while less valued spaces are abandoned, creating "ownerless" areas, frequently with an antisocial character* (Chmielewski, 2001, p. 47).

In connection with the above, a research analysis of the architectural structure was conducted, i.e., the periphery of the residential area in terms of social and functional aspects.

4.1. Gated Access to Residential Areas

In the conducted studies in Toruń regarding the segregation of residential areas within the city structure, there has been a demonstrated lack of a clear correlation between an increased sense of security and the enclosure of neighborhoods (Łątkowska, 2018). At the core of this lies the belief in the low effectiveness of physical security measures for the area. Simultaneously, residents have observed a decline in social bonds within the living space, particularly the lack of initiative within the community, coupled with a simultaneous push for institutionalizing any communal initiatives and an intensification of assertive attitudes. These phenomena were exacerbated in the case of significant turnover of residents. Additionally, the fencing of neighborhoods leads pedestrians to perceive a disruption in the continuity of urban space. Such areas become obstacles that need to be circumvented (Fig.1).

On the opposite end, historical solutions based on semi-differentiating architectural elements point to different characteristics of the delineated area within the space. A perfect example of this could be the gate entrance in the historic Nikiszowiec district in Katowice (Fig. 2).

This structure harmoniously combines two functions - a communicative purpose and a residential one. Simultaneously, this passage has become excellent brick architecture, visually enclosing the space and partially closing it. In this way, a distinction was made between public and semi-public spaces, which, nevertheless, interpenetrated each other.

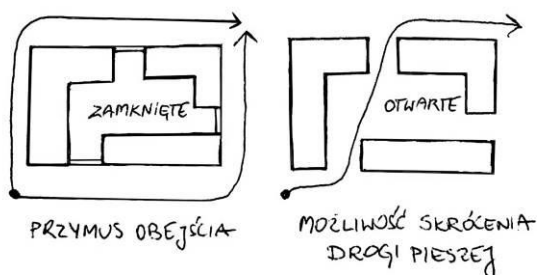

Fig. 1. The gated estate breaks the continuity of space. Source: author's study

Ryc. 1. Grodzone osiedle powoduje przerwanie ciągłości przestrzeni. Źródło: opracowanie autorskie

Fig. 2. One of the gate entrances to the Nikiszowiec housing estate in Katowice. Source: Marek Wiczorek

Ryc. 2. Jedno z wejść bramnych na osiedle Nikiszowiec w Katowicach. Źródło: Marek Wiczorek

A contemporary example of a gate with a similar character could be the solution "closing" the internal space used in the residential Ø-Huset development (Copenhagen-Ørestad). In this case, the gate emphasized the elevation of the inner courtyard, making visual penetration from the outside more challenging (Fig. 3).

Fig. 3. Gate passage to the Ø-Huset estate. Source: Google Street View
Ryc. 3. Przejście bramne w osiedlu Ø-Huset. Źródło: Google Street View

4.2. A Lattice and Opaque Enclosure

The need for a sense of security has been an undeniable reason for the construction of architectural barriers at the periphery of residential areas, limiting both physical and visual access. However, the essence of such actions should involve a careful consideration of social consequences, both for the community remaining "outside" and "inside." – *Among the most significant concerns is the alienation of residents from the social environment, which can have adverse educational effects, especially for children and adolescents* (Chmielewski, 2001).

The essence of fencing typically indicated a desire to physically define property boundaries (homestead). Anthropologically, it became a reflection of informal human distances (control over space). The degree of transparency of the fence, much like in the case of gated access, was closely linked to the affirmation of specific social attitudes. Solid and tall fences served a separating role, while lattice fences allowed for neighborly closeness even concerning outsiders. Semi-transparent fences could evoke discomfort among both residents and passersby. Particularly, this last type of enclosure, due to the difficulty in defining interpersonal relationships, often became a target of vandalism (Czyński, 2006).

The research conducted in the years 2021-2022, based on interviews with a group of 43 residents from three monitored and enclosed residential complexes in Szczecin – on Malborska Street (1 neighborhood; compact row housing with heights of 1 ½ and 2 ½ stories) and Szybowcowa Street (2 neighborhoods; multi-family housing with heights of 2 ½ and 3 ½ stories). These neighborhoods were built in the second decade of the 21st century, and in comparison to the "notorious" Marina Mokotów in Warsaw, they could be considered semi-guarded. However, from the perspective of urban sociology, the Szczecin examples proved socially inaccessible. The conducted research aimed to determine the emotional connection of residents with their environment (place of residence). In particular, efforts were made to establish the role of spaces located in the immediate vicinity of the fence. It turned out that, in this case, residents perceived the social potential of intermediate spaces on the outskirts of the residential complex (a "link" between the neighborhood area and the surrounding space). Although due to the number of respondents, these findings may be

considered fragmentary, they yielded similar results – the conclusions articulated by residents from the observation of the spaces they used in all examined housing complexes were similar. In addition to traditional interviews, a query of online sources, specifically discussion forums of tenant groups, was also conducted.

It should be noted that during the interviews, a significant reluctance on the part of respondents towards providing information in this manner was observed. They justified this attitude by citing a lack of time and even referred to a sense of personal security threat.

Despite the above, respondents pointed to the lack of visual contact with adjacent areas as the main reason for their disorientation when leaving their place of residence. This disorientation often resulted in a reluctance to take walks beyond the residential area and, consequently, in forming neighborhood acquaintances in the vicinity.

Equally negative roles were attributed to acoustic screens, indicating that their erection resulted from the improper placement of traffic arteries. Many indications pointed to the fact that the reason was the inconsistency of planning and urbanistic actions or even their spontaneous nature.

It seems that no less significance played a role in all of this, the changes in the way of living and life that have occurred over the last two decades of the 21st century. Easy access to information, its rapid circulation, and the possibility of remote communication have led to a significant reduction in the number of physical neighborly contacts and increased their anonymity. Subsequently, a significant portion of neighborly activity has shifted to virtual space, and the institutionalization of fulfilling obligations has taken place.

4.3. Shaping pedestrian paths and their social role

By its very nature, pedestrian routes were in opposition to vehicular traffic arteries. Spatial separation, in this case, arose from the necessity to ensure pedestrians a sense of safety. However, pedestrian pathways also played, if not primarily, a social role.

In contemporary times, a key role has been attributed to them in the concept of the neighborhood. The safety of children heading to school emerged as a paramount concern, surpassing other functional and spatial requirements of residential areas. Grade-separated solutions for pedestrian pathways were already implemented in the late 1930s and 1940s in the United States in three suburban green housing developments – Greenbelt (Maryland), Greendale (Wisconsin), and Greenhills (Ohio). The essence of these solutions was to prevent the intersection of vehicular traffic with pedestrian pathways on a single plane (the route from home to school). Otherwise, small-scale two-level solutions were provided (pedestrian movement above motor vehicle traffic).

In Polish conditions, a similar solution was implemented in the 1970s in the residential district of Ustronie in Radom (B. Jeziński, Centropjekt Warsaw). However, it turned out to be isolated on a national scale.

Pedestrian pathways could also contribute to the proper hierarchy of space, understanding the separation of social space (private and public space) (Czyński, 2006). Proper gradation could involve placing commercial and service functions along a pedestrian path with a public character and high pedestrian traffic. Simultaneously, from an architectural perspective, a sequential arrangement would emerge, allowing the permeation of "internal" and "external" spaces (Fig. 4).

In light of the above, determining the architectural form of pedestrian pathways and their parameters, the degree of adaptation to the needs of various users, and the intensity of their movement proved to be crucial. The fundamental parameter in this case was the width of the sidewalk.

The research undertaken in this scope was based on the development of an "incident scenario" and ergonomic premises. This involved determining the potential traffic intensity and the associated number of users of the pedestrian pathway. The study was based on ergonomic premises, i.e., adopting the size of the space occupied by one freely moving person (including hand luggage) – 0.8 m (Tab. 1).

Tab. 1. Parameters of pedestrian pathways in terms of characteristics and intensity of use. Source: Author's compilation.

Lp.	Type	Nature of use pedestrian route	Ergonomic parameter [person x m]	Architectural parameter [m]
1.	Direct access to the building	Occasional use, low pedestrian traffic	1 x 0,8 m – 2 x 0,8 m	2,0
2.	Access between buildings	Use with low pedestrian traffic	3 x 0,8 m	3,0
3.	The main pedestrian route between the buildings (compositional axis of the development complex, etc.)	Frequent use with varying intensity of pedestrian traffic	4 x 0,8 and morej	3,5 and morej
4.	Pedestrian route on the outskirts of the residential area - along the road	Use with varying levels of pedestrian traffic	4 x 0,8 – 5 x 0,8 m	3,5 – 4,0
5.	Pedestrian route on the outskirts of the residential area - in some places it meets the road traffic route	Use with varying levels of pedestrian traffic	3 x 0,8 m	3,2

The conclusions drawn from the interviews were unambiguous. Although the sidewalk did not constitute a physical barrier, it turned out to be a significant element stimulating territorial behaviors. In certain cases, it facilitated the initiation of free contact with external users of the space (outside the residential complex). This happened when the sidewalk width was around 3.0 meters (2.7-3.2). A greater sidewalk width proved desirable when it was in close proximity to a service pavilion on the ground floor of a residential building (3.5-4.5). This was due to pedestrians' freedom of movement in different directions and the simultaneous ability to stop without disrupting pedestrian traffic flow. Narrower walkways were considered insignificant and socially unutilized space elements, but at the same time, they unequivocally defined the boundary of the residential complex or neighborhood area (comparable to the construction of a low barrier).

4.4. Shaping the terrain from a proxemic perspective

Diverse terrain shaping generally served as a premise for better structuring space in terms of interpersonal relationships. Elevation, such as front gardens concerning the level of the surrounding terrain, allowed for an increased distance between users of the space (window sill line positioned above the eye level of pedestrians) (Fig. 5).

The resulting distance had a positive impact on the sense of security, which should be understood in a multifaceted way. Continuous visual penetration typically contributed to a sense of discomfort in living. Violation of personal distances usually resulted in the spontaneous (uncontrolled) erection of vertical barriers, both opaque and transparent, to increase the distance in space. As a result, architectural changes occurred to a greater or lesser extent, disrupting the original creative concept.

Setting aside the issue of violating the rights of the creator, it is important to emphasize the consequences of spontaneous corrective actions in space. As a result, solutions emerged in which interpersonal relationships were disrupted, and even spatial orientation was affected. Visual barriers often became architectural barriers, which in extreme cases could even impact changes in microclimate (planting, creating embankments, erecting vertical barriers, etc.). Undoubtedly, this indicates a real need to limit visual contact, especially in private spaces.

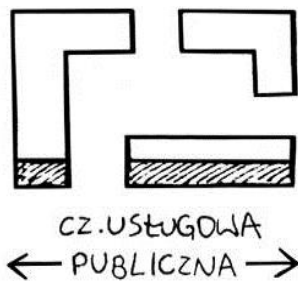

Fig. 4. Commercial function along a public pedestrian route. Source: author's study
Ryc. 4. Funkcja usługowa wzdłuż publicznego ciągu pieszego. Źródło: opracowanie autorskie

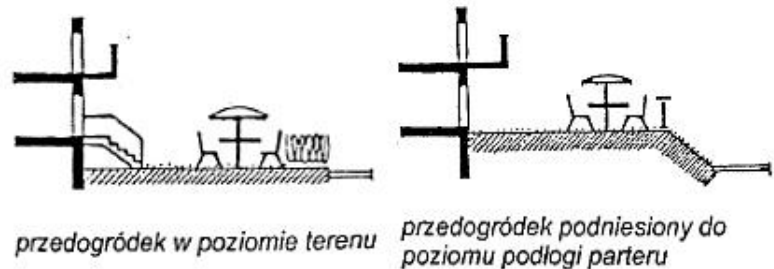

Fig. 5. Raising the area of home gardens. Source: Chmielewski J.M., 2001, p. 97.

Ryc. 5. Podniesienie ogródków przydomowych. Źródło: Chmielewski J.M., 2001, s. 97.

4.5. Visual openings and closures as a means of connecting the space of a residential area with its immediate environment

Key to the harmonious integration of the residential area's space in the cognitive perception of its inhabitants seems to be the visual openings and closures (Wejchert, 1984). They have become a kind of natural extension or enlargement of the living space, connecting it with the urbanized city structure.

In residential developments, the most commonly employed visual openings are known as passive openings (fragmentary view openings, sequences of views consistent with the immediate surroundings) and neutral openings characterized by proportions close to a square (the ratio of building height to the distance between them is approximately 1:1). Undesirable, on the other hand, are considered "wide" openings (distance between buildings significantly higher than their height), directional openings (leading inward), and dominant openings (based on dominance).

Equally important on residential grounds was the number of visual openings. During the aforementioned survey-based research, the issue of demarcating neighborhood spaces in a housing complex was addressed. It turned out that delineating it solely through buildings was generally not socially accepted. The effect of a "residential well" (a small courtyard surrounded by buildings on all sides) was somewhat weakened by the use of breaks in the building at the entire height of the structure. On the other hand, the use of gateways ("gaps" in the building on the ground floor) was even perceived as stress-inducing.

Optimal in this regard seemed to be the row (linear) housing layout based on the principles of the Modern Movement in architecture. Despite numerous drawbacks associated with the identification or similar spatial structure of such development, this layout, in addition to proper insolation and ventilation of residential interiors, allowed for its connection with green areas. These green spaces, in turn, could serve as natural visual closures and mitigate the "perpendicularity" of residential architecture. Acoustic "climate" also proved equally significant in this case. All of these aspects were further improved with the application of fan layouts. In this context, visual openings were often associated with tall greenery and smoothly intertwined with roadways and walkways, blending seamlessly with the surroundings (Fig. 6).

Naturally, even the "residential well" could play a significant social role in terms of the safety of the youngest residents. The physical isolation of recreational spaces facilitated supervision, especially when a parent remained in the apartment. On the other hand, such spaces were not well-received by growing adolescents due to the strict auditory and visual control they imposed (Ostaszewski, 2014).

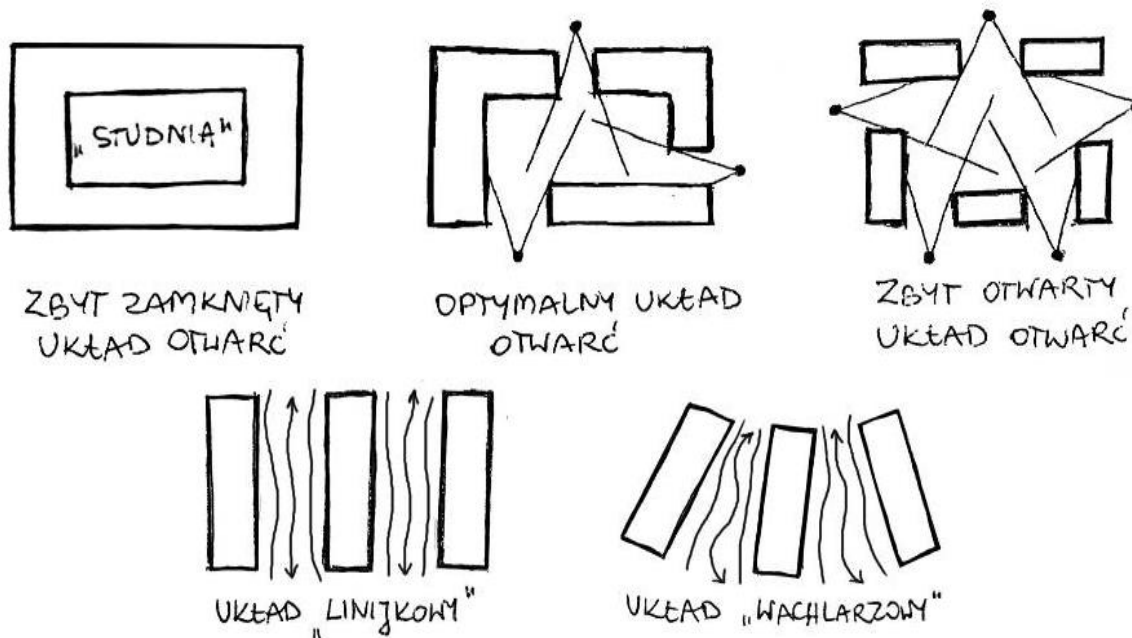

Fig. 6. Division of types of buildings due to viewing openings. Source: author's study.

Ryc. 6. Podział rodzajów zabudowy ze względu na otwarcia widokowe. Źródło: opracowanie autorskie.

5. STRUCTURALIZATION OF RESIDENTIAL SPACE

Most paradigms related to "community architecture" have been based on a proper structuring of urban built space in terms of functionality, spatial arrangement, and social aspects. The "technicized" concept in this regard emerged from the belief in the crucial importance of traffic efficiency and the density of the street network – *the land use coefficient in historical cities rarely exceeds 2:1. Achieving this density is easily done through buildings not higher than three to five floors. This allows the creation of well-lit and proportionate private gardens, courtyards, and public spaces* (Krier, 2011, p. 189).

On the opposite pole was the anthropological concept in which structured architecture according to human behavior patterns played a decisive role (Czyński, Newman). It was characterized by significantly lower building intensity and the presence of stopping spaces (stopping for rest, meetings, conversations, etc.).

5.1. Division of (defending) space

The theory of "defensible space" by Oscar Newman is based on dividing space into four zones (in relation to how it is used) – public, semi-public, semi-private, and private. The structuring or lack of structuring of space, contrary to residents' expectations, could lead to neighbor conflicts and the occurrence of stress-inducing events.

In this aspect, factors defining space proved to be significant, such as. – *excessive openness of space, excessive closeness of space, transparency of spatial barriers, lack of transparency of barriers, inaccessibility of space, accessibility of space, overcrowding with an excess of users in relation to space, labyrinthine nature of space, or monotony* (Czyński, 2006, p. 74). These issues are appropriately illustrated below (Fig. 7).

Fig. 7. Spatial stressors: a) openness - closedness of the architectural structure, b) transparency - non-transparency of building partitions, c) accessibility - inaccessibility of space, d) crowding - emptiness, e) spatial proximity in the relationship between the private and public zones, f) spatial disorientation (labyrinthism, monotony of spatial layouts, difficulties in address identification). Source: Czyński M., 2008, p. 157.

Ryc. 7. Stresory przestrzenne: a) otwartość – zamkniętość struktury architektonicznej, b) przejrzystość – nieprzejrzystość przegród budowlanych, c) dostępność – niedostępność przestrzeni, d) stłoczenie – pustka, e) bliskość przestrzenna w relacjach strefy prywatnej i publicznej, f) dezorientacja przestrzenna (labiryntowość, monotonia układów przestrzennych, trudności identyfikacji adresu). Źródło: Czyński M., 2008, s. 157.

Indeed, it seems that humans cannot function properly in either permanent chaos or in fully organized space.

5.2. Integrating common space

Many indications suggest that, during the period of negative evolution of the human living environment, it would be advisable to abandon paradigms of a unifying nature (Pruitt Igoe in St. Louis, Vele di Scampia in Naples, and others) in favor of smaller-scale and participatory initiatives (Fig. 8-9).

Fig. 8. Vele di Scampia estate. Source: Google Earth
 Ryc. 8. Osiedle Vele di Scampia. Źródło: Google Earth

Fig. 9. Oppressive communication space of the estate. Source: Thomas Eichner
 Ryc. 9. Opresyjna przestrzeń komunikacyjna osiedla. Źródło: Thomas Eichner

Many contemporary positive examples of multifamily residential developments have been realized in Scandinavian countries (8 House, VM Houses, Ø-Huset, and others). In most cases, the building height ranged from 3 to 4 stories, and their shape resembled a square (from 35 to 50 meters). Recreation spaces were situated in the center, while the zone for backyard gardens and entrances was located at the periphery.

The heightened visual surveillance of the immediate surroundings of a residential complex laid the foundation for the creation of, for example, the Błękitne I estate in Siechnice. Although its architecture and urban planning solutions sparked controversy among both residents and outsiders, it became the first in Poland to obtain the Dutch Safe Neighborhood Certificate (Tokajuk, 2014). Despite this achievement, such architectural solutions have not become widespread.

5.3. Small architecture and mobile elements within residential complexes

Small-scale interior elements within residential complexes played a significant role in architecture. Often, these elements were crucial in defining the uniqueness of living spaces, contributing to the residents' identification with their homes (sense of place). Whether in abundance or scarcity, these architectural solutions could become opportunities for initiating neighborly connections. – *Deficiencies in the complex and the pressing needs arising from them often bring residents together, fostering a sense of community* (Mironowicz, 2016, p. 152). Furthermore, – *a shared interest in the state of the surroundings leads users or owners of these complexes to strongly identify with the territory, as its condition reflects their individual efforts* (Chmielewski, 2001, p. 45).

The idea of social participation in housing crystallized during the interwar period, notably in the activities of members of the Warsaw Housing Cooperative. There is much evidence to suggest that, during a period of negative evolution in the human living environment, the concept of involving future tenants in all stages of the investment process could bring about the "rehabilitation" of the neighborhood within a residential complex. On the other hand, apart from the crucial role played by "animators" of social life, the self-awareness of the collective residents appears equally important.

Returning to the issue of small architecture, it should be emphasized that shaping the space within residential developments using mobile and multifunctional architectural elements was positively perceived. Small-scale mobile architectural elements were already applied in the 1970s and 1980s in intimate complexes of multifamily housing in Scandinavian and Western European countries (they appeared in Poland in the 1990s). On the other hand, mobile elements integrated into the architecture of residential buildings were most commonly used in single-family housing, such as the Safe House (Konieczny). In this case, the aim was to "enhance" privacy and the sense of security (Fig. 10).

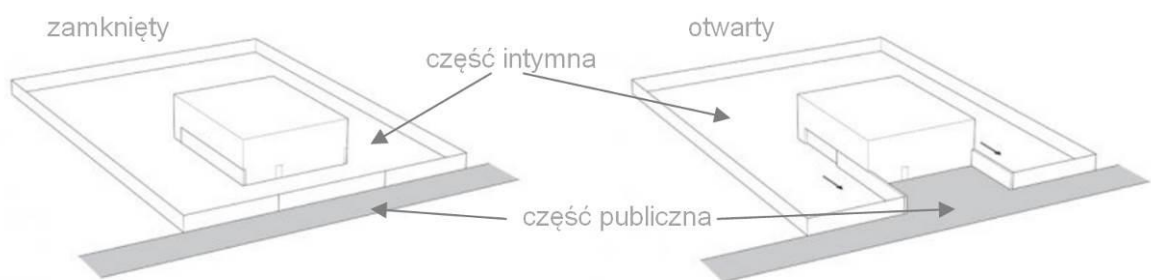

Fig. 10. Closed house or open house (Safe House, 2008). Source: kwkpromes.pl / author's study.

Ryc. 10. Dom zamknięty lub dom otwarty (Dom Bezpieczny, 2008). Źródło: kwkpromes.pl / opracowanie autorskie.

Naturally, such solutions could also be employed in multifamily housing developments. The use of a mobile barrier hidden in the facade of one of the buildings shaping the urban space would allow its closure during periods of significant pedestrian or vehicular traffic or during nighttime hours. In such a scenario, the residential complex area would only be accessible to residents and authorized individuals. This solution would combine the positive features of a gated community (a sense of security and tranquility) with an "open" residential complex (the interpenetration of internal and external spaces) (Fig. 11).

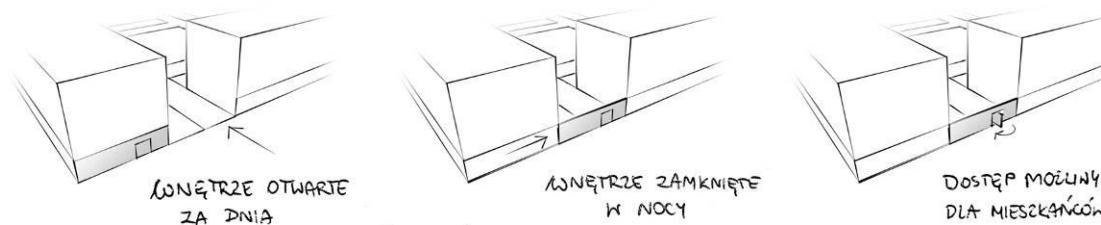

Fig. 11. Moving elements separating the housing estate at night. Source: author's study.

Ryc. 11. Mobilne elementy grodzące osiedle w nocy. Źródło: opracowanie autorskie.

6. IDENTIFICATION AND RESIDENTS' SENSE OF SECURITY IN RELATION TO THE FUNCTIONAL AND SPATIAL STRUCTURE OF THE BUILDING

The significant influence on the formation of social bonds and, consequently, the enhancement of residents' sense of security was the number of apartments in the building and on each floor. The maximum number of apartments in multifamily housing that allows for maintaining neighborly contacts should not exceed 150 households (habitat idea). Closer relationships in this context applied to clusters of up to 20 apartments (Chmielewski, 2001).

Equally important was the functional and spatial structure of multifamily buildings and the height of the development. The intimate housing developments from the 1950s and 1960s, characterized by buildings up to 5 stories, exhibited a greater neighborhood "closeness" than the large housing blocks constructed in subsequent decades (Chmielewski, 2001). On the other hand, in the latter case, one could point out residential buildings in gallery, point, corridor arrangements, and mixed layouts. Survey research conducted in the 2000s confirmed the high social values of gallery and corridor solutions. Meanwhile, buildings with point and corridor layouts were considered less conducive to the development of neighborly bonds (Gawryszewska, 2011). It was also emphasized to avoid any forms of monumentalism in terms of both height and the length of elevations (Chmielewski, 2001).

The decline of neighborly bonds in residential complexes became increasingly noticeable in the 2000s. This was attributed to changes in lifestyle and housing patterns. Housing became a luxury, particularly inaccessible to young individuals starting their professional careers and families. As a result, rental housing became a significant part of the overall housing supply. However, the continuous turnover of residents, coupled with the growing shift from direct interpersonal relationships to virtual connections, had an impact on the formation and sustainability of neighborly bonds and identification with the place of residence (Żurek, 2014).

In light of the above, it became justified to subject the functional and spatial components of architecture to analysis from the perspective of residents' sense of security, such as building entrances, internal vertical and horizontal communication, and others.

7. ENTRANCE TO THE BUILDING

The solution to the entrance design in a multi-family residential building should be considered crucial in terms of user comfort and the sense of security for its residents. The shape and location of the building entrance often constituted a violation of personal space boundaries (Czyński, 2006). Therefore, it was justified to place the entrance to the building from a semi-private space in an internal courtyard (informal control by the neighborhood community). From the perspective of security, entrances to buildings facing busy pedestrian routes and in the vicinity of traffic arteries were deemed inappropriate. Although such spaces had a public character, they could not provide basic protection against urban nuisances (Fig. 12).

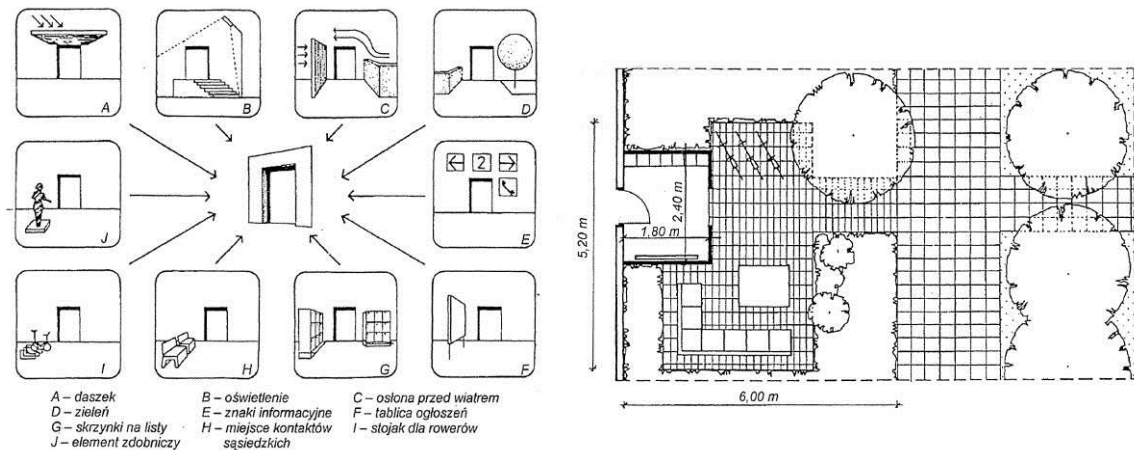

Fig. 12. Elements of the entrance zone equipment constituting a set of distinguishing features identifying the community and an example of their arrangement. Source: Chmielewski J.M., 2001, p. 98.

Ryc. 12. Elementy wyposażenia strefy wejściowej stanowiące zespół wyróżników identyfikujących społeczność oraz przykładowe ich rozplanowanie. Źródło: Chmielewski J.M., 2001, s. 98.

8. INTERNAL COMMUNICATION IN A RESIDENTIAL BUILDING

Properly structuring the communication space inside a building should facilitate the establishment and maintenance of neighborly contacts. The neighborly character of such spaces has always been closely related to a relatively small number of apartments and restricted access from the communication spaces used by more distant neighbors (Chmielewski, 2001). From a social perspective, solutions with more space than derived from usage analysis proved desirable (Fig. 13-14).

Fig. 13. Visualization of the entrance area in one of the buildings in the Garnizon estate in Gdańsk. Source: materials of the developer Hossa Grupa Inwestycyjna.

Ryc. 13. Wizualizacja strefy wejściowej w jednym z obiektów na osiedlu Garnizon w Gdańsku. Źródło: materiały developera Hossa Grupa Inwestycyjna.

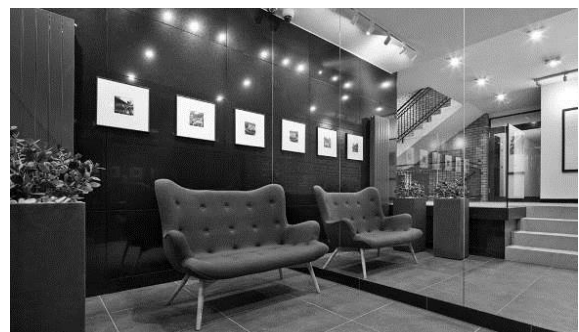

Fig. 14. Visualization of the common space in the Doki estate in Gdańsk - under construction. Source: materials of the developer Euro Styl.

Ryc. 14. Wizualizacja przestrzeni wspólnej na budowanym osiedlu Doki w Gdańsku. Źródło: materiały developera Euro Styl.

Setting aside undoubtedly significant aesthetic considerations, particular attention should be paid to the distancing of semi-private, threshold spaces from collectively used communication spaces (Czyński, 2006).

In the case of a residential building in a gallery layout, the external communication space allowed for monitoring the entrance zone to the building and apartments (provided it is transparent). On the other hand, placing windows on the gallery side disrupts the private zone, which can be mitigated

In a residential building with a corridor layout, there is less external control over the stairwell space; however, ensuring the privacy of apartments is easier than in the case of a gallery layout. Additionally, due to the small number of apartments, a corridor-style building promotes the development of neighborly bonds.

Internal communication in a corridor-style building, due to the significant number of apartments, has to serve a large number of users, resulting in a sense of anonymity. Additionally, long corridors (often with a meandering layout) do not provide sufficient control over the space.

In the case of a tower block, similar to corridor-based buildings, concentrating a significant number of apartments in the building negatively affects the formation of social bonds. However, a centrally located vertical communication core surrounded by apartments provides a sense of greater control over the space compared to a corridor-based building. The presented analysis is illustrated in the table below (Tab. 2).

Tab. 2. Comparative analysis of selected types of multi-family housing in terms of providing security. Source: author's elaboration..

Lp	Criterion	Stairway Block	Walkway Block	Tower Block	Corridor Block
1	Control of internal communication space	+	++	+/-	-
2	Ensuring the privacy of apartments	+	+/-	+	+
3	Building neighborly bonds	+	+	+/-	-
4	The number of apartments in a building	++	+	+/-	-
5	Stressfulness of interior space	+	++	-	-

Taking the above into account, it should be stated that the higher the building, the greater the difference in the intensity of space use on the ground floor and the top floor. This usually resulted in uneven hierarchization of space in the building. In the case of residential buildings in a corridor or point arrangement, a solution to social issues could be the introduction of common spaces on the ground floor and higher floors, as well as reducing the height of buildings to a human scale (from 3 to 5 floors).

9. GROUND-FLOOR APARTMENT, APARTMENT SIZE

Accessibility of space and the ability to control it have become fundamental premises for residents' sense of security. From this perspective, apartments located on the highest floors of the building proved to be privileged. Conversely, residents occupying ground-floor units might be exposed to stress-inducing situations. These primarily arose from the spatial proximity of individuals in other buildings, on pedestrian and vehicular routes. Consequently, a common solution to this problem became "raising" the ground floor above the eye line (known as the raised ground floor). However, this was associated with restricted access for people with disabilities. An additional architectural solution could be a backyard or a row of tall greenery increasing the distance of passersby from the windows of the residential building (Fig. 15). Another way of structuring residential space in proxemic terms was to allocate ground-floor spaces to commercial or service premises or parking spaces. Extending this part of the floor beyond the building outline allowed for the organization of front gardens on the floor (Fig. 16).

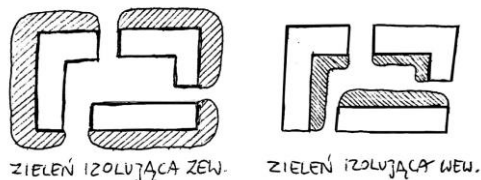

Fig. 15. The "enclosure" of the road with a strip of insulating greenery. Source: author's study

Ryc. 15. „Obudowa” drogi pasem zieleni izolującej. Źródło: opracowanie autorskie

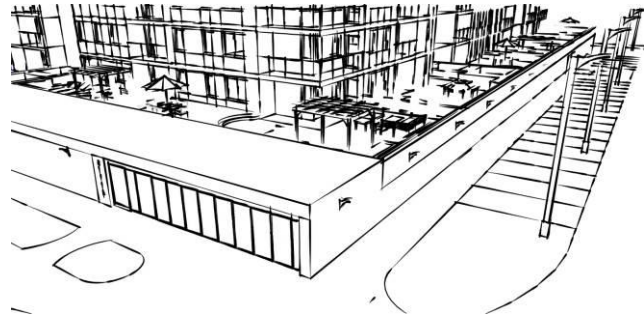

Fig. 16. House gardens on the first floor level, isolated from the public zone. Source: author's study

Ryc. 16. Odizolowane od strefy publicznej ogródki przydomowe na poziomie I piętra. Źródło: opracowanie autorskie

However, architectural solutions in housing should also have a social dimension. It seems that democratic and civic values find a more receptive ground in heterogeneous communities than in homogeneous ones. – *Class diversity plays a significant role in building social bonds in metropolises. Individuals from lower classes often establish relationships more frequently and spontaneously. The situation is different among higher classes, which approach social contacts with reservation, especially with individuals from lower classes* (Waško, 2013, p. 76).

10. CONCLUSIONS

The paradigm of defending space, despite being current, should be considered too "static" and one-sided from a societal perspective, given the rapidly progressing changes in family models and lifestyles. The proper structuring of space in terms of interpersonal distances from a holistic perspective should be seen as a "passive" approach. On the opposite end of the spectrum is the idea of a social settlement. Although somewhat archaic at its inception, it was based on the important process of tenant participation for the cohesion of the community. Author-conducted research, especially interviews with residents of settlements, demonstrated that physical barriers, ostensibly intended for protection, also resulted in negative effects (disorientation, a feeling of "claustrophobia," etc.). Therefore, decisions made by designers in consultation with current and potential residents proved crucial in the design process. Naturally, participatory processes have always been time- and cost-intensive, often associated with the need to significantly limit the scale of the undertaking. In this case, it was not so much about the "dogmatic" realization of the habitat idea (an architectural and sociological phenomenon) but about the necessity of conducting public consultations. Even if a compromise was not ultimately achieved, these consultations often yielded positive results (auto- and didactic aspects). In

The sense of threat in residential areas usually stemmed from poorly developed or entirely absent neighborly bonds. This, in turn, significantly contributed to the proliferation of the concept of gated

Much indicates that a significant role in the spatial and social "opening up" of residential complexes could be played by focusing architects' and residents' attention on issues related to shaping threshold elements in the sense of informal distances in human interactions. Equally important seems to be the coordination of efforts of small, cohesive housing communities on a district or even city scale. All of this would undoubtedly contribute to an increased sense of security among residents of the housing complex, foster attachment to their place of residence, and ultimately reduce resident turnover.

KSZTAŁT I ZNACZENIE STREF NA STYKU OBSZARU MIESZKANIOWEGO I OTOCZENIA W ARCHITEKTURZE I URBANISTYCE OSIEDLI MIESZKANIOWYCH

1. WSTĘP

Architektoniczne ramy przestrzeni zamieszkania powinny umożliwiać rozwiązywanie problemów bytowych i wyższych. To ostatnie zostało odniesione w szczególności do poczucia bezpieczeństwa i komfortu w miejscu zamieszkania. Idea osiedla zamkniętego, nośna z merkantylnego punktu widzenia okazała się z reguły dysfunkcyjna społecznie. Prowadziła nie tylko do ograniczenia relacji społecznych, ale nawet do segregacji zbiorowości na obszarach miejskich (gentryfikacja). Na przeciwnym biegunie znalazł się paradygmat jednostki sąsiedzkiej oparty na relacjach społecznych związanych z edukacją dzieci i bezpiecznym ruchem pieszych na obszarze mieszkaniowym (C.A. Perry, 1929). Jakkolwiek obecnie archaiczny pozostał inspirujący.

Wydaje się, że rozwiązaniem powyższego mogłoby być określenie sposobu organizacji przestrzeni zamieszkania w odniesieniu do dystansów nieformalnych² u człowieka. Istotą tego mogłoby stać się wskazanie architektonicznych cech przestrzeni, względnie przykładów rozwiązań architektonicznych znajdujących się na styku obszaru mieszkaniowego i o innej funkcji. Przestrzeń architektoniczną należałoby w tym wypadku rozumieć nie tylko jako obszar urządzony, ale przede wszystkim pełniący funkcję informacyjną i porządkującą. Mogłyby one zapewnić ochronę zbiorowości mieszkańców obszaru mieszkaniowego przed uciążliwościami urbanizacyjnymi (hałas, intensywny ruch pieszych i pojazdów, zanieczyszczenia itp.) i społecznymi (zawłaszczenie przestrzeni wskutek użytkowania jej przez osoby obce niezgodnie z przeznaczeniem). Inspirująca w tym temacie może być metodologia CPTED (ang. Crime Prevention Through Environmental Design), czyli zapobieganie przestępczości przez kształtowanie przestrzeni. Polega to na tworzeniu bezpiecznych przestrzeni publicznych i redukowaniu przestępczości za pomocą kilku metod - naturalnej obserwacji, kontroli dostępu, wyodrębnienie terenu, zarządzanie i konserwacja.

2. CEL BADAŃ

Celem badań niniejszego opracowania było pogłębienie aktualnej wiedzy opartej w głównej mierze na badaniach O. Newmana oraz M. Czyńskiego, w tematyce kształtowania bezpiecznej przestrzeni społecznej w środowisku mieszkalnym. Priorytetem było wykazanie, że wyższy stopień fizycznego zabezpieczenia przestrzeni zamieszkania w rozumieniu jej wyodrębnienia funkcjonalnego i przestrzennego z otoczenia powodował obniżenie poczucia więzi sąsiedzkiej. Kluczową rolę w zapewnieniu bezpieczeństwa nie pozbawiając negatywnych skutków na relacje międzyludzkie mogłaby pełnić przestrzeń na styku obszaru mieszkaniowego i otoczenia. Analiza tego obszaru pod względem architektonicznym pozwoliła odpowiedzieć na pytanie jak znaczące są podejmowane decyzje projektowe w kontekście tworzenia się więzi sąsiedzkich oraz zapewnienia poczucia bezpieczeństwa, w odniesieniu do projektowania partycypacyjnego. Celem pośrednim było również potwierdzenie wzajemnej zależności pozytywnych relacji sąsiedzkich osiedla mieszkaniowego i poczucia bezpieczeństwa jego mieszkańców.

3. OBSZAR BADAŃ I PRZYJĘTA METODYKA

Badania przeprowadzono w latach 2021-2022 na podstawie wywiadów środowiskowych oraz obserwacji pośredniej i bezpośredniej. Istotą wywiadów była analiza emocjonalnego związku mieszkańców z otoczeniem, w którym żyją. Podczas inwentaryzacji bezpośredniej trzech zamkniętych szczecińskich osiedli zwrócono szczególną uwagę na elementy urbanistyczno-architektoniczne powodujące dezorientację w przestrzeni oraz zniechęcające do zacieśniania więzi społecznych.

² Dystanse nieformalne - pojęcie wywodzące się z badań Edwarda T. Hall'a oznaczające dystanse jakie ludzie utrzymują między sobą w przestrzeni zdeterminowanej przez kulturę, w dużej mierze poza zasięgiem świadomości.

Inwentaryzacja pośrednia polegała na analizie pozytywnych oraz negatywnych przykładów w tym aspekcie m.in. z Polski, Danii, Włoch oraz ze Stanów Zjednoczonych na podstawie materiałów oraz narzędzi dostępnych w sieci.

4. ARCHITEKTONICZNE I SPOŁECZNE CECHY PRZESTRZENI NA STYKU OBSZARU MIESZKANIOWEGO I O INNEJ FUNKCJI

Obszar zurbanizowany powinien łączyć różne rodzaje ludzkiej aktywności. Kluczową w tym rolę odgrywała zdolność społeczności do kontrolowania różnorodnych przestrzeni. W szczególności chodziło o możliwość określenia ich granic – *muszą [one] w mieście istnieć, a jeżeli znikną lub zostaną zatarte, to rodzą się konflikty i nieporozumienia. Następują zatargi o przestrzenie najcenniejsze, zaś przestrzenie mniej wartościowe są opuszczane i tworzą obszary „bezpieńskie”, często o aspołecznym charakterze* (Chmielewski, 2001, s. 47).

W związku z powyższym przeprowadzono analizę badawczą struktury architektonicznej, tzn. obrzeży obszaru mieszkaniowego pod względem społecznym i użytkowym.

4.1. Dostęp „bramny” na obszar mieszkaniowy

W przeprowadzonych dotychczas na gruncie toruńskim badaniach dotyczących wyodrębniania obszarów mieszkaniowych ze struktury miasta wykazano brak istnienia jednoznacznego związku między wzrostem poczucia bezpieczeństwa a wygradzeniem osiedla (Łątkowska, 2018). U podstaw tego leży przekonanie o niskiej efektywności zabezpieczeń fizycznych terenu. Jednocześnie mieszkańcy dostrzegli atrofie więzi społecznych w miejscu zamieszkania, a w szczególności niepodjęcie inicjatyw w zbiorowości przy jednoczesnym dążeniu do zinstytucjonalizowania wszelkich ich przejawów oraz nasilenie postaw roszczeniowych. Zjawiska te ulegały pogłębieniu w wypadku znacznej „rotacji” lokatorów. Dodatkowo gradzenie osiedla powoduje w świadomości przechodniów przerwanie ciągłości przestrzeni miejskiej. Takie obszary stają się przeszkodą, którą należy omijać (Ryc. 1).

Na przeciwnym biegunie znalazły się rozwiązania historyczne oparte na elementach architektonicznych o charakterze na wpół-wyodrębniającym, wskazujące na inne cechy obszaru wydzielonego w przestrzeni. Doskonałym tego przykładem mogłoby być wejście bramne w zabytkowym osiedlu Nikiszowiec w Katowicach (Ryc. 2).

Połączeniu uległy w nim dwie funkcje – komunikacyjna i mieszkalna. Jednocześnie przejście to stało się doskonałą architekturą ceglana domykającą wizualnie przestrzeń i częściowo ją zamykającą. W ten sposób doszło do rozgraniczenia przestrzeni publicznej i półpublicznej, które jednak wzajemnie się przenikały.

Współczesnym nam przykładem bramnym o podobnym charakterze mogłoby być rozwiązanie „domykające” przestrzeń wewnętrzną zastosowane w osiedlu mieszkaniowym Ø-Huset (Kopenhaga-Ørestad). Zastosowana w tym wypadku brama podkreśliła podniesienie wewnętrznego dziedzińca, co utrudniło jego penetrację wzrokową z zewnątrz (Ryc. 3).

4.2. Wygradzenie terenu ażurowe i nieprzezierne

Potrzeba poczucia bezpieczeństwa stanowiła dotychczas niezaprzeczalny powód wznoszenia barier architektonicznych na obrzeżach obszaru mieszkaniowego ograniczających do niego dostęp fizyczny i wzrokowy. Istotą takiego działania powinno być jednak wyważenie skutków społecznych zarówno w odniesieniu do zbiorowości pozostającej „na zewnątrz” jak i „wewnątrz” – *Do najważniejszych należy zaliczyć alienowanie się grupy mieszkańców ze środowiska społecznego, co dla dzieci i młodzieży może mieć negatywne skutki wychowawcze* (Chmielewski, 2001).

Istota ogrodzenia wskazywała zazwyczaj dążenie do fizycznego określenia granic własności (siedlisko). W ujęciu antropologicznym stała się odzwierciedleniem dystansów nieformalnych u człowieka (kontrolowanie przestrzeni). Stopień przezierności ogrodzenia, podobnie jak w wypadku dostępu bramnego pozostawał w ścisłym związku z afirmacją określonych postaw społecznych. Ogrodzenia

pełne i wysokie zarazem pełniły rolę separującą, a ażurowe dopuszczającą bliskość sąsiedzką nawet w odniesieniu do osób postronnych. Ogrodzenia na wpół-przeziernie mogły wzbudzać niepokój zarówno u mieszkańców jak również przechodniów. Szczególnie ostatni wskazany rodzaj wygradzenia przestrzeni, ze względu na trudność zdefiniowania relacji interpersonalnej nierzadko stawał się przedmiotem wandalizmu (Czyński, 2006).

Badania, przeprowadzone w latach 2021-2022, oparte na wywiadach z grupą liczącą 43 mieszkańców trzech szczecińskich monitorowanych i zamkniętych zespołów zabudowy mieszkaniowej – przy ulicy Malborskiej (1 osiedle; zwarta zabudowa szeregowa o wysokości 1 ½ i 2 ½ kondygnacji) i Szybowcowej (2 osiedla; zabudowa wielorodzinna o wysokości 2 ½ i 3 ½ kondygnacji). Osiedla te wzniesiono w drugiej dekadzie XXI wieku i w odniesieniu do „osławionej” Mariny Mokotów w Warszawie należałoby je uznać za na wpół strzeżone. Jednakże z punktu widzenia socjologii miasta szczecińskie przykłady okazały się społecznie niedostępne. Przeprowadzone tam badania dotyczyły próby określenia związku emocjonalnego mieszkańców z otoczeniem (miejsce zamieszkania). W szczególności starano się ustalić przy ich pomocy rolę przestrzeni znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie ogrodzenia. Okazało się, że mieszkańcy dostrzegali w tym wypadku społeczny potencjał przestrzeni pośrednich na obrzeżach zespołu mieszkaniowego („łącznik” między obszarem osiedla, a przestrzenią otaczającą). Jakkolwiek z uwagi na liczbę respondentów należałoby je uznać za fragmentaryczne to przyniosły podobne wyniki, tzn. artykułowane przez mieszkańców wnioski płynące z oglądu użytkowanej przez nich przestrzeni we wszystkich badanych zespołach zabudowy okazały się podobne. Oprócz klasycznego wywiadu przeprowadzono również kwerendę źródeł internetowych, tzw. forów dyskusyjnych grup lokatorów.

Należałoby przy tym dodać, że w trakcie przeprowadzania wywiadów dało się zauważyć znaczną niechęć respondentów do tego sposobu udzielania informacji. Taką postawę argumentowali brakiem czasu, a nawet powoływali się na poczucie zagrożenia osobistego bezpieczeństwa.

Mimo powyższego respondenci wskazali na brak wzrokowego kontaktu z obszarami przyległymi jako główną przyczynę ich dezorientacji w przestrzeni w czasie opuszczania miejsca zamieszkania. Dezorientacja niejednokrotnie skutkowałą niechęcią podejmowania pieszych wędrówek poza teren zamieszkania i tym samym zawierania znajomości sąsiedzkich w okolicy.

Równie negatywną rolę przypisywano ekranom akustycznym wskazując, że ich wzniesienie wynikało z niewłaściwego usytuowania arterii komunikacyjnych. Wiele wskazywało na to, że powodem stała się niespójność działań planistycznych i urbanistycznych lub wręcz ich żywiołowy charakter.

Wydaje się, że niemniejsze znaczenie odegrały w tym wszystkim zmiany sposobu zamieszkania i życia jakie zaszły w ciągu ostatnich dwóch dekad XXI wieku. Łatwy dostęp do informacji, jej szybki obieg, możliwość zdalnego komunikowania się doprowadziły do znacznego ograniczenia liczby fizycznych kontaktów sąsiedzkich i ich anonimowości. W dalszej kolejności doszło do przeniesienia znacznej części aktywności sąsiedzkiej do przestrzeni wirtualnej i zinstytucjonalizowania wypełniania obowiązków.

4.3. Ukształtowanie dróg pieszych a ich rola społeczna

Trakt pieszy z natury rzeczy był przeciwnością arterii ruchu kołowego. Rozdzielność przestrzenna wyniknęła w tym wypadku z konieczności zapewnienia przechodniom poczucia bezpieczeństwa. Jednakże ciągi piesze odgrywały również, jeśli nie przede wszystkim rolę społeczną.

W czasach nam współczesnych kluczową rolę przypisano im w idei jednostki sąsiedzkiej. Bezpieczeństwo dzieci zmierzających do szkoły okazało się kwestią nadrzędną wobec innych wymogów funkcjonalnych i przestrzennych obszaru mieszkaniowego. Bezkolizyjne rozwiązania ciągów pieszych zastosowano już na przełomie lat 30. i 40. XX wieku w Stanach Zjednoczonych w trzech podmiejskich zespołach zabudowy mieszkaniowej w zieleni – Greenbelt (Maryland), Greendale (Wisconsin) i Greenhills (Ohio). Ich istotą było nieprzecinanie ciągów komunikacji kołowej przez ciąg pieszy na jednej płaszczyźnie (droga z domu do szkoły). W innym wypadku zapewniano mało skalowe rozwiązania dwupoziomowe (ruch pieszych powyżej ruchu pojazdów mechanicznych).

W warunkach polskich podobne rozwiązanie zastosowano w latach 70. XX wieku w radomskiej dzielnicy mieszkaniowej Ustronie (B. Jezierski, Centropjekt Warszawa). Jednakże okazało się ono odosobnione w skali kraju.

Ciągi komunikacji pieszej mogły stanowić również o właściwym zhierarchizowaniu przestrzeni w rozumieniu rozdzielania przestrzeni społecznej (przestrzeń prywatna i publiczna) (Czyński, 2006). Odpowiednie jej stopniowanie mogłoby polegać na umieszczeniu funkcji handlowej i usługowej wzdłuż ciągu pieszego o charakterze publicznym i dużym natężeniu ruchu. Jednocześnie pod względem architektonicznym pojawiałaby się sekwencyjnie umożliwiając przenikanie przestrzeni „wewnętrznej” i „zewnątrznej” (Ryc. 4).

W świetle powyższego istotne okazało się określenie formy architektonicznej drogi pieszej i jej parametrów, stopnia dostosowania do potrzeb różnych użytkowników oraz natężenia ich ruchu. Podstawowym parametrem w tym wypadku była szerokość trotuaru.

Podjęte w tym zakresie badania były oparte na opracowaniu „scenariusza zdarzeń” i przesłankach ergonomicznych. Polegało to na określeniu potencjalnego natężenia ruchu i związanej z tym liczby użytkowników ciągu pieszego. Badanie to oparto na przesłance ergonomicznej, tzn. przyjęciu wielkości przestrzeni jaką zajmuje jeden swobodnie poruszający się człowiek (również z bagażem ręcznym) – 0,8 m (Tab. 1).

Tab. 1. Parametry ciągów pieszych pod względem charakterystyki oraz intensywności użytkowania.
Źródło: opracowanie autorskie.

Lp.	Rodzaj	Charakter użytkowania ciągu pieszego	Parametr ergonomiczny [osoba x m]	Parametr architektoniczny [m]
1.	Bezpośrednie dojście do budynku	Użytkowanie sporadyczne, niskie natężenie ruchu pieszych	1 x 0,8 m – 2 x 0,8 m	2,0
2.	Dojście między budynkami	Użytkowanie o niedużym natężeniu ruchu pieszych	3 x 0,8 m	3,0
3.	Główny ciąg pieszy między budynkami (oś kompozycyjna zespołu zabudowy itp.)	Użytkowanie częste o różnym natężeniu ruchu pieszych	4 x 0,8 i więcej	3,5 i więcej
4.	Ciąg pieszy na obrzeżach obszaru mieszkaniowego – wzdłuż ciągu komunikacji kołowej	Użytkowanie o różnym natężeniu ruchu pieszych	4 x 0,8 – 5 x 0,8 m	3,5 – 4,0
5.	Ciąg pieszy na obrzeżach obszaru mieszkaniowego – stykający się w niektórych miejscach z ciągiem komunikacji kołowej	Użytkowanie o różnym natężeniu ruchu pieszych	3 x 0,8 m	3,2

Wnioski płynące z wywiadów okazały się jednoznaczne. Jakkolwiek trotuar nie stanowił fizycznej bariery to okazał się istotnym elementem stymulującym terytorializm zachowań ludzkich. W pewnych wypadkach sprzyjał podjęciu swobodnego kontaktu z postronnymi użytkownikami przestrzeni (spoza zespołu mieszkaniowego). Działo się tak, gdy szerokość chodnika wyniosła około 3,0 metry (2,7-3,2). Większa szerokość trotuaru okazała się pożądana, gdy znajdował się on w bezpośredniej bliskości pawilonu usługowego w parterze budynku mieszkalnego (3,5-4,5). Wyniknęło to ze swobody poruszania się przechodniów w różnych kierunkach i jednoczesnej możliwości zatrzymania się bez zakłócenia płynności ruchu pieszego. Węższe dojścia uważano za nieznaczący, nieużyteczny społecznie element przestrzeni, ale jednocześnie jednoznacznie definiujący granicę obszaru zespołu zabudowy lub osiedla (porównywalny z wzniesieniem niewysokiej bariery).

4.4. Ukształtowanie terenu w ujęciu proksemicznym

Zróżnicowane ukształtowanie terenu z reguły stanowiło przesłankę umożliwiającą lepsze ustrukturalizowanie przestrzeni z punktu widzenia relacji interpersonalnych. Wyniesienie, np. ogrodów przydomowych w odniesieniu do poziomu otaczającego terenu umożliwiało zwiększenie dystansu między użytkownikami przestrzeni (linia okapu okiennego umieszczona powyżej linii wzroku przechodniów) (Ryc. 5).

Wynikająca z tego odległość wpłynęła korzystnie na poczucie bezpieczeństwa, które należałoby rozumieć wielopłaszczyznowo. Permanentna penetracja wzrokowa z reguły stanowiła o poczuciu dyskomfortu zamieszkania. Naruszenie dystansów osobistych najczęściej skutkowało wznoszeniem w sposób samorzutny (niekontrolowany) przegród pionowych nieprzeziernych i przeziernych w celu zwiększenia odległości w przestrzeni. Skutkiem tego dochodziło do zmian architektonicznych w mniejszym lub większym stopniu zakłócających pierwotny zamysł twórczy.

Pomijając kwestie naruszenia praw twórcy należałoby podkreślić konsekwencje samorzutnych działań korygujących w przestrzeni. W ich następstwie powstawały rozwiązania, w których zakłóceniu ulegały relacje interpersonalne, a nawet orientacja przestrzenna. Bariery wizualne stawały się często barierami architektonicznymi, które w skrajnym wypadku mogły nawet wpłynąć na zmianę mikroklimatu (nasadzenia, usypanie skarpy, wzniesienie przegrody pionowej itp.). Niewątpliwie świadczy to o realnej potrzebie ograniczenia kontaktu wzrokowego, szczególnie w przestrzeniach prywatnych.

4.5. Otwarcia i zamknięcia widokowe jako sposób łączenia przestrzeni obszaru mieszkaniowego z najbliższym otoczeniem

Kluczowym sposobem harmonijnego wkomponowania przestrzeni zespołu mieszkaniowego w świadomościowym odbiorze jego mieszkańców wydają się otwarcia i zamknięcia widokowe (Wejchert, 1984). Stały się one niejako naturalnym przedłużeniem lub powiększeniem przestrzeni zamieszkania oraz powiązania jej z miejską strukturą zurbanizowaną.

W zabudowie mieszkaniowej najczęściej stosowano, tzw. otwarcia bierne (fragmentaryczne otwarcia widokowe, sekwencje widoków nieodbiegające charakterem od najbliższego otoczenia) oraz obojętne charakteryzujące się proporcjami zbliżonymi do kwadratu (stosunek wysokości zabudowy do odległości między nią wynosi w przybliżeniu 1:1). Niepożądane wydawały się natomiast otwarcia „szerokie” (odległość między zabudową znacznie wyższa niż jej wysokość), kierunkowe (wprowadzające do wnętrza) oraz dominujące (oparte na dominancie).

Równie istotne znaczenie na obszarze mieszkaniowym odgrywała liczba otwarć widokowych. W trakcie wspomnianych już badań ankietowych podjęto także zagadnienie sposobu wyodrębnienia przestrzeni sąsiedzkiej w zespole mieszkaniowym. Okazało się, że wydzielenie jej jedynie za pomocą zabudowy z reguły nie było społecznie akceptowane. Efekt „studni mieszkalnej” (niewielkiego dziedzińca otoczonego zabudową po całym jego obwodzie) ulegał pewnemu osłabieniu wskutek zastosowania przerw zabudowy na całej wysokości budynku. Z kolei stosowanie przejść bramowych („prześwity” zabudowy w parterach) były odbierane wręcz jako stresogenne.

Optymalny pod tym względem wydał się, oparty na pryncypiach urbanistycznych Ruchu Nowoczesnego w architekturze układ zabudowy rzędowej (linijkowej). Pomimo wielu wad związanych z identyfikacją czy zbliżoną strukturą przestrzenną tego typu zabudowy, układ ten oprócz właściwej insulacji i przewietrzania wnętrza mieszkaniowego umożliwiał jego powiązanie z obszarami zieleni. Te z kolei mogły również stanowić naturalne zamknięcie widokowe oraz złagodzić „prostopadłościennosc” architektury mieszkaniowej. Równie istotny okazał się w tym wypadku „klimat” akustyczny. Wszystko to ulegało jeszcze poprawie w wypadku zastosowania układów wachlarzowych. W tym kontekście otwarcia widokowe najczęściej łączyły się z zielenią wysoką oraz ciągami komunikacji kołowej i pieszej płynnie przenikając się z otoczeniem (Ryc. 6).

Naturalnie, nawet „studnia mieszkalna” mogła pełnić istotną rolę społeczną z punktu widzenia bezpieczeństwa najmłodszych mieszkańców. Fizyczne wyizolowanie przestrzeni rekreacji ułatwiała sprawowanie nad nimi opieki szczególnie w wypadku, gdy rodzic pozostawał w mieszkaniu.

Z drugiej jednak strony przestrzeń taka była nieakceptowana przez dorastającą młodzież ze względu na poddanie jej ścisłej kontroli słuchowej i wzrokowej (Ostaszewski, 2014).

5. STRUKTURALIZACJA PRZESTRZENI MIESZKANIOWEJ

Większość paradygmatów dotyczących „architektury wspólnoty” została oparta na odpowiednim ustrukturalizowaniu miejskiej przestrzeni zbudowanej w rozumieniu funkcjonalnym, przestrzennym i społecznym. „Stechniczowana” koncepcja w tym zakresie wyniknęła z przekonania o kluczowym znaczeniu efektywności ruchu i zagęszczenia siatki ulic – *Współczynnik wykorzystania terenu w miastach historycznych rzadko przekracza 2:1. Tę gęstość łatwo uzyskać poprzez zabudowę nie wyższą niż trzy do pięciu kondygnacji. Pozwala ona na stworzenie dobrze doświetlonych i proporcjonalnych prywatnych ogródków, podwórek i przestrzeni publicznych* (Krier, 2011, s. 189).

Na przeciwnym biegunie znalazła się koncepcja antropologiczna, w której decydującą rolę odgrywała architektura ustrukturalizowana zgodnie ze wzorcami zachowań ludzkich (Czyński, Newman). Charakteryzowała się ona zdecydowanie mniejszą intensywnością zabudowy i występowaniem przestrzeni przystankowych (zatrzymanie w celu odpoczynku, spotkania, podjęcia rozmowy itp.).

5.1. Podział przestrzeni (broniącej)

Teoria „przestrzeni broniącej” Oscara Newmana została oparta na jej podziale na cztery strefy (w odniesieniu do sposobu jej użytkowania) – publiczna, półpubliczna, półprywatna i prywatna. Niezgodne z oczekiwaniami mieszkańców jej ustrukturalizowanie (lub brak ustrukturalizowania) miał powodować konflikty sąsiedzkie i występowanie zdarzeń stresogennych.

W tym aspekcie istotne okazały się czynniki definiujące przestrzeń tj. – *nadmierna otwartość przestrzeni, nadmierna zamkniętość przestrzeni, przejrzystość barier przestrzennych, brak przejrzystości barier, niedostępność przestrzeni, dostępność przestrzeni, przegęszczenie nadmiar użytkowników w stosunku do przestrzeni, labiryntowość przestrzeni lub monotonia* (Czyński, 2006, s. 74). Niniejsze zagadnienia zostały odpowiednio zobrazowane poniżej (Ryc. 7).

Wszystko wskazuje zatem na to, że człowiek nie może prawidłowo funkcjonować zarówno w permanentnym chaosie jak i w przestrzeni w pełni zorganizowanej.

5.2. Przestrzeń wspólna integrująca

Wiele wskazuje na to, że w okresie negatywnej ewolucji środowiska zamieszkania człowieka należałoby porzucić paradygmaty o charakterze unifikującym (Pruitt Igoe w St. Louis, Vele di Scampia w Neapolu i inne) na rzecz przedsięwzięć w mniejszej skali i partycypacyjnych (Ryc. 8-9).

Wiele współczesnych nam pozytywnych przykładów zespołów wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej zrealizowano w krajach skandynawskich (8 House, VM Houses, Ø-Huset i inne). W większości wypadków wysokość zabudowy wyniosła od 3 do 4 kondygnacji, a jej kształt był zbliżony do kwadratu (od 35 do 50 m). Miejsca do rekreacji znalazły się w centrum, a strefa ogrodów przydomowych i wejść na teren na jego obrzeżach.

Wzmoczona sąsiedzka kontrola wzrokowa najbliższego otoczenia zespołu mieszkaniowego legła u podstaw powstania np. osiedla Błękitne I w Siechnicach. Jakkolwiek jego architektura i rozwiązania urbanistyczne wzbudziły wiele kontrowersji zarówno wśród mieszkańców jak i osób postronnych to jako pierwsze w Polsce uzyskało holenderski Certyfikat Osiedla Bezpiecznego (Tokajuk, 2014). Mimo to tego rodzaju rozwiązania architektoniczne nie doczekały się upowszechnienia.

5.3. Mała architektura i elementy mobilne wewnątrz zespołów zabudowy mieszkaniowej

Istotną rolę w architekturze zespołów mieszkaniowych pełniły również drobnoskalowe elementy wyposażenia wnętrza zabudowy. To właśnie one niejednokrotnie stanowiły o niepowtarzalności miejsca zamieszkania i chęci identyfikowania się z nim przez mieszkańców (tożsamość miejsca). Jednak zarówno dostatek jak i niedostatek rozwiązań architektonicznych mógł być okazją do za-

wiązania znajomości sąsiedzkich – *deficyty na osiedlu i wynikające z ich pałace potrzeby do rozwiązania zbliżają mieszkańców osiedli do siebie* (Mironowicz, 2016, s. 152). Co więcej – *Wspólnota interesów powoduje, że użytkownicy lub właściciele tych zespołów mocno identyfikują się z terytorium, chociażby przez to, że jego stan jest wynikiem ich indywidualnej pracy* (Chmielewski, 2001, s. 45).

Idea partycypacji społecznej w mieszkalnictwie skryzalizowała się już w okresie międzywojennym, m.in. w działalności członków Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej. Wiele wskazuje na to że, w okresie negatywnej ewolucji środowiska zamieszkania człowieka koncepcja uczestnictwa przyszłych lokatorów we wszystkich etapach procesu inwestycyjnego mogłaby przynieść „sanację” sąsiedztwa w zespole mieszkaniowym. Z drugiej jednak strony oprócz kluczowej w tym roli „animatorów” życia społecznego równie ważną wydaje samoświadomość zbiorowości mieszkańców.

Powracając jednak do kwestii małej architektury należałoby podkreślić, że kreowanie przestrzeni wewnątrz zabudowy mieszkaniowej za pomocą mobilnych i wielofunkcyjnych elementów architektonicznych było postrzegane pozytywnie. Małowymiarowe mobilne elementy architektoniczne znalazły zastosowanie już w latach 70. i 80. XX wieku w kameralnych zespołach wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej w państwach skandynawskich i zachodnioeuropejskich (na gruncie polskim pojawiły się w latach 90. XX wieku). Z kolei elementy mobilne będące integralną częścią architektury budynku mieszkalnego najczęściej stosowano w zabudowie jednorodzinnej, np. Dom bezpieczny (Konieczny). Chodziło w tym wypadku o „zwiększenie” kameralności i poczucia bezpieczeństwa (Ryc. 10).

Naturalnie tego rodzaju rozwiązania mogłyby również zostać użyte w zabudowie wielorodzinnej. Zastosowanie mobilnej przegrody ukrytej w elewacji jednego z budynków tworzącego wnętrze urbanistyczne pozwoliłoby na jego zamknięcie w chwili znacznego natężenia ruchu pieszych lub pojazdów względnie w godzinach nocnych. Wówczas też teren zespołu mieszkaniowego stałby się dostępny jedynie dla mieszkańców oraz osób upoważnionych. W takim rozwiązaniu doszłoby do połączenia pozytywnych cech osiedla grodzonego (poczucie bezpieczeństwa i spokoju) oraz „otwartego” zespołu zabudowy (przenikanie się przestrzeni wewnętrznych z zewnętrznymi) (Ryc. 11).

6. IDENTYFIKACJA I POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW W ODNIESIENIU DO STRUKTURY FUNKCJONALNEJ I PRZESTRZENNEJ BUDYNKU

Istotny wpływ na tworzenie się więzi społecznych, a co za tym idzie na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców wywarła liczba mieszkań w budynku oraz na kondygnacji. Maksymalna liczba mieszkań w zabudowie wielorodzinnej warunkująca utrzymywanie się kontaktów o charakterze sąsiedzkim nie powinna przekroczyć 150 gospodarstw domowych (idea habitatu). Z kolei bliższe relacje w tym zakresie dotyczyły skupiska do 20 mieszkań (Chmielewski, 2001).

Równie istotną wydała się struktura funkcjonalna i przestrzenna budynku wielorodzinnego oraz wysokość zabudowy. Kameralne zespoły zabudowy mieszkaniowej z lat 50. i 60. XX wieku i wysokości budynków do 5 kondygnacji cechowała większa „zwartość” sąsiedzka niż blokowiska powstałe w następnych dziesięcioleciach (Chmielewski, 2001). Z kolei w drugim wypadku należałoby wskazać mieszkalne budynki galeriowe, punktowe, korytarzowe oraz układy mieszane. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w latach dwutysięcznych potwierdzone zostały wysokie walory społeczne rozwiązań galeriowych i klatkowych. Z kolei za najmniej sprzyjające powstawaniu więzi sąsiedzkich uznano budynki w układzie korytarzowym i punktowym (Gawryszewska, 2011). Jednocześnie należało przy tym unikać wszelkich form monumentalizmu zarówno pod względem wysokości jak i długości elewacji (Chmielewski, 2001).

Zanik więzi sąsiedzkiej w zespołach zabudowy mieszkaniowej zaczął być coraz bardziej zauważalny w latach dwutysięcznych. Powodem okazała się zmiana sposobu życia i zamieszkania. Mieszkanie stało się dobrem luksusowym, nieosiągalnym w szczególności dla osób młodych rozpoczynających pracę zawodową i zakładających rodzinę. W ten sposób mieszkalnictwo na wynajem stało się istotną częścią zasobu mieszkaniowego w ogóle. Jednak wynikająca z tego bezustanna wymiana użytkowników, wraz ze wzrostem ograniczenia bezpośrednich relacji międzyludzkich na rzecz relacji wirtualnych, nie pozostała bez wpływu na powstanie i trwałość więzi sąsiedzkiej oraz

identyfikację z miejscem zamieszkania (Żurek, 2014). Następstwem tego wespół ze wzrostem przestępczości zorganizowanej okazał się spadek poczucia bezpieczeństwa (Kozdra, 2017).

W związku z powyższym zasadne okazało się poddanie analizie funkcjonalnych i przestrzennych elementów składowych architektury z punktu widzenia poczucia bezpieczeństwa mieszkańców takich jak wejście do budynku, komunikacja wewnętrzna pionowa i pozioma i inne.

7. WEJŚCIE DO BUDYNKU

Rozwiązanie partii wejściowej w budynku mieszkalnym wielorodzinnym należałoby uznać za kluczowe z punktu widzenia komfortu użytkownika przestrzeni i poczucia bezpieczeństwa jej mieszkańców. Kształt oraz lokalizacja wejścia do budynku często stanowiła naruszenie struktury dystansów osobistych (Czyński, 2006). W związku z powyższym uzasadnione było lokowanie wejścia do budynku z przestrzeni półprywatnej w wewnętrznym dziedzińcu (nieformalna kontrola przez wspólnotę sąsiedzką). Z punktu widzenia poczucia bezpieczeństwa trudno było uznać za właściwe wejścia do budynków od strony ruchliwych ciągów pieszych oraz w sąsiedztwie arterii ruchu kołowego. Jakkolwiek przestrzeń taka miała publiczny charakter to nie mogła zapewnić podstawowej ochrony przed uciążliwościami miejskimi (Ryc. 12).

8. KOMUNIKACJA WEWNĘTRZNA W BUDYNKU MIESZKALNYM

Odpowiednie ustrukturalizowanie przestrzeni komunikacji wewnątrz budynku powinno ułatwić nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów sąsiedzkich. Sąsiedzki charakter tego rodzaju przestrzeni zawsze był ściśle związany z niezbyt dużą liczbą mieszkań oraz ograniczeniem dostępu do niej z przestrzeni komunikacyjnych, z których korzystają dalsi sąsiedzi (Chmielewski, 2001). Pożądane ze społecznego punktu widzenia okazały się rozwiązania o większej przestrzeni niż wyniknęło to z analizy użytkowej (Ryc. 13-14).

Pomijając istotne bez wątpienia względy estetyczne należałoby zwrócić szczególną uwagę na zdyktansowanie przestrzeni półprywatnych, progowych od wspólnie użytkowanych przestrzeni komunikacyjnych (Czyński, 2006).

W wypadku budynku mieszkalnego w układzie galeriowym zewnętrzna przestrzeń komunikacji umożliwiała kontrolowanie strefy wejścia do budynku i mieszkań (pod warunkiem jej transparentności). Z kolei usytuowanie okien od strony galerii powoduje naruszenie strefy prywatnej co można zniwelować obniżając galerię względem mieszkania lub odsuwając ją od lica budynku.

W budynku mieszkalnym w układzie klatkowym występuje mniejsza kontrola przestrzeni klatki schodowej z zewnątrz, jednakże zapewnienie prywatności mieszkań jest łatwiejsze niż w przypadku galeriowca. Dodatkowo ze względu na niewielką ilość mieszkań klatkowiec sprzyja tworzeniu więzi sąsiedzkich.

Komunikacja wewnętrzna w korytarzowcu ze względu na znaczną liczbę mieszkań musi obsługiwać sporą liczbę użytkowników, co skutkuje poczuciem anonimowości. W dodatku długi korytarz (często o łamanym przebiegu) nie zapewnia dostatecznej kontroli przestrzeni.

W punktowcu podobnie jak w przypadku korytarzowców, skupiają znaczną liczbę mieszkań w budynku co negatywnie wpływa na budowanie więzi, jednakże centralnie umieszczony pion komunikacyjny otoczony mieszkaniami daje poczucie większej kontroli przestrzeni niż w korytarzowcu. Przedstawioną analizę obrazuje poniższa tabela (Tab. 2).

Tab. 2. Analiza porównawcza wybranych typów zabudowy wielorodzinnej pod względem zapewnienia bezpieczeństwa. Źródło: opracowanie autorskie.

Lp	Kryterium	Klatkowiec	Galeriowiec	Punktowiec	Korytarzowiec
1	Kontrola przestrzeni komunikacji wewnętrznej	+	++	+/-	-

Lp	Kryterium	Klatkowiec	Galeriowiec	Punktowiec	Korytarzowiec
2	Zapewnienie prywatności mieszkań	+	+/-	+	+
3	Budowanie więzi sąsiedzkiej	+	+	+/-	-
4	Liczba mieszkań w budynku	++	+	+/-	-
5	Stresogenność przestrzeni wewnętrznej	+	++	-	-

Biorąc powyższe pod uwagę należałoby stwierdzić, że im wyższy budynek tym większa różnica intensywności użytkowania przestrzeni na parterze i ostatnim piętrze. Powodowało to zazwyczaj nierównomierne zhierarchizowanie przestrzeni w budynku. W wypadku budynków mieszkalnych w układzie korytarzowym i punktowym rozwiązaniem problemów społecznych mogłoby być wprowadzenie przestrzeni wspólnych na kondygnacji parteru i wyższych oraz zredukowanie wysokości budynków do skali człowieka (od 3 do 5 kondygnacji).

9. MIESZKANIE NA PARTERZE, WIELKOŚĆ MIESZKANIA

Dostępność przestrzeni i możliwość jej kontroli stały się podstawowymi przesłankami poczucia bezpieczeństwa mieszkańców. Z tego punktu widzenia uprzywilejowanymi okazały się mieszkania najwyższej położone w budynku. Z kolei mieszkańcy zasiedlający lokale na parterze mogli być narażeni na sytuacje stresogenne. Wynikały one przede wszystkim z bliskości przestrzennej osób znajdujących się w innych budynkach, na ciągach pieszych i kołowych. W związku z tym powszechnym rozwiązaniem tego problemu stało się „podniesienie” parteru powyżej linii wzroku (tzw. wysoki parter). Wiązało się to jednak z utrudnionym dostępem osób niepełnosprawnych. Dodatkowym rozwiązaniem architektonicznym mógł być ogród przydomowy lub szpaler zieleni wysokiej zwiększającej odległość przechodnia od okien budynku mieszkalnego (Ryc. 15). Jeszcze innym sposobem ustrukturalizowania przestrzeni mieszkalnych w rozumieniu proksemicznym było zlokalizowanie w kondygnacji parteru lokali handlowo-usługowych względnie miejsc garażowych. Wysunięcie tej części kondygnacji poza obrys budynku umożliwiało zorganizowanie ogrodów przydomowych na piętrze (Ryc. 16).

Jednak rozwiązania architektoniczne w mieszkalnictwie powinny być również nacechowane społecznie. Wydaje się, że wartości demokratyczne i obywatelskie łatwiej i szybciej znajdowały podatny grunt w społecznościach heterogenicznych niż homogenicznych – *Duże znaczenia dla budowania więzi społecznych w metropoliach ma zróżnicowanie klasowe. Jednostki z klas niższych częściej i bardziej spontanicznie nawiązują relacje z innymi jednostkami. Odmienna sytuacja istnieje wśród klas wyższych, które podchodzą z rezerwą do kontaktów społecznych, a w szczególności do jednostek z klas niższych* (Waśko, 2013, s. 76).

10. WNIOSKI

Paradygmat przestrzeni broniącej wobec coraz szybciej postępujących zmian modelu rodziny i sposobu życia, jakkolwiek aktualny należałoby jednak uznać za zbyt „statyczny”, jednostronny ze społecznego punktu widzenia. Właściwą strukturalizację przestrzeni w ujęciu dystansów międzyludzkich z holistycznego punktu widzenia należałoby uznać za sposób „bierny”. Na przeciwległym biegunie znalazła się idea osiedla społecznego. Jakkolwiek wół-archaiczna już w chwili jej powstania została oparta na ważkim z punktu widzenia zwartości zbiorowości procesie partycypacji lokatorskiej. Przeprowadzone badania autorskie, a w szczególności wywiady z mieszkańcami osiedli dowiodły, że fizyczne bariery z pozoru mające za zadanie chronić w rzeczywistości powodują również negatywne skutki (dezorientacja, odczucie „klastrofobiczne” itp.). Z tego względu tak ważne w procesie projektowym okazały się decyzje podejmowane przez projektantów w porozumieniu z mieszkańcami

(obecni i potencjalni). Naturalnie, procesy partycypacyjne zawsze należały do czaso- i kosztochłonnych. Najczęściej było to związane z koniecznością znacznego ograniczenia skali przedsięwzięcia. Chodziło w tym wypadku nie tyle o „dogmatyczną” realizację idei habitatu (zjawisko architektoniczne i socjologiczne) ile o konieczność przeprowadzenia publicznych konsultacji. Nawet, gdy ostatecznie nie udało się w tym wypadku osiągnąć kompromisu to przynosiły one dobre rezultaty (aspekt auto- i dydaktyczny). Powyższe działania w warunkach przekroczenia zdolności adaptacyjnych człowieka wydają się wręcz pożądane.

Poczucie zagrożenia na obszarze mieszkaniowym wynikało zazwyczaj ze słabo rozwiniętych więzi sąsiedzkich lub z ich całkowitego braku. To z kolei w znacznym stopniu przyczyniło się do rozpowszechnienia się idei grodzonych zespołów zabudowy mieszkaniowej.

Wiele wskazuje na to, że istotną rolę w ponownym przestrzennym i społecznym „otwarcu się” zespołów mieszkaniowych mogłoby odegrać skupienie uwagi architektów i mieszkańców na zagadnieniach związanych z kształtowaniem elementów progowych w rozumieniu dystansów nieformalnych u człowieka. Równie istotne wydaje się również skoordynowanie działań niewielkich, zwartych wspólnot mieszkaniowych w skali dzielnicy, a nawet miasta. Wszystko to z pewnością przyczyniłoby się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa mieszkańców zespołu zabudowy, przywiązania do miejsca zamieszkania, a w rezultacie ograniczyłoby wymianę mieszkańców.

BIBLIOGRAPHY

- Both A., 2016. *Skanska Invests in 300-Unit Multifamily Community in Denmark*, <https://www.multihousingnews.com/skanska-invests-in-300-unit-multifamily-community-in-denmark/>, access 2023-04-14.
- Bryła, 2020. *Vele di Scampia w Neapolu - wyburzane osiedle z lat 60. było symbolem Camorry*, <https://www.bryla.pl/osiedle-vele-di-scampa-w-neapolu-wyburzane-osiedle-z-lat-60-bylo-symbolem-camorry>, access 2023-04-14.
- Bryła, 2020. *Wyburzenie Pruitt-Igoe - symboliczny upadek idei modernistów?*, https://www.bryla.pl/bryla/1,85301,5305609,Pruitt_Igoe.html, access 2023-04-14.
- Chmielewski J.M., *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.
- Czarnecki B., Siemiński W., *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2004.
- Czyński M., *Architektura w przestrzeni ludzkich zachowań. Wybrane zagadnienia bezpieczeństwa w środowisku zbudowanym*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Szczecińskiej, Szczecin 2006.
- Czyński M., *Architektura, stres i potrzeba bezpieczeństwa*, Space&form no 10, 2008, s. 153-162.
- Czyński M., *Kultura zachowań przestrzennych w środowisku mieszkaniowym*, Space&form no 36, 2018, s. 9-22.
- Dukała K., Jurzak-Mączka K., Mączka J., *CPTED: teoria, praktyka, skuteczność*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012
- Gawryszewska B.J. 2011. *Krajobraz osiedli mieszkaniowych a budowanie więzi sąsiedzkich w programach rewitalizacji*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 15, 2011, s. 236-247
- Gehl J., *Życie między budynkami*, Wydawnictwo RAM, Kraków 2009
- Greenbelt Museum. *Greenbelt History*, <https://www.greenbeltmuseum.org/greenbelt-history>, access 2023-04-14.
- Hall E., *Ukryty wymiar*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978
- Kompaniadowa, 2016. *BIG- Mieszkania od Bjarke Ingels Group*, <https://kompaniadowa.wordpress.com/2016/01/25/big-czyli-bjarke-ingels-group/>, access 2023-04-14.
- Kozdra K., *Rozwój przestępczości zorganizowanej w Polsce*, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne, Tom 26, 2017, s. 43-56

- Krier L., *Architektura wspólnoty*, Wydawnictwo Słowo obraz terytoria, Gdańsk 2011
- Łątkowska A. 2018. *Osiedla grodzone w Toruniu i ich postrzeganie wśród mieszkańców miasta*, Rocznik Toruński nr 45, 2018, s. 255-271
- Mironowicz I. *Analiza funkcjonalna osiedli Wrocławia*, Fundacja Dom Pokoju, Wrocław 2016
- Mucha A., 2015. *Osiedle robotnicze Nikiszowiec*, https://zabytek.pl/pl/obiekty/zabytek?inspire_id=PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_24_UU.11867&rejestr=rejestr-zabytkow, access 2023-04-14.
- Newman Oscar, *Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design*, The Macmillan Company, New York 1972
- Ostaszewski K., *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Wydawnictwo Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa 2014
- Tokajuk A. 2014. *Projektowanie bezpiecznych struktur mieszkaniowych na przykładzie Osiedla Błękitne I w Siechnicach*, *Architecturae et Artibus* nr 4, 2014, s. 95-103
- Waśko R. 2013. *Przemiany więzi społecznych w metropoliach*, *Przestrzeń Społeczna*, Tom 3 nr 2, 2013, s. 74-98
- Wejchert K., *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1984.
- Żurek A., *Więzi społeczne a zjawisko samotności i osamotnienia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.

O AUTORZE

Pracownik dydaktyczno-naukowy na Wydziale Architektury w Zachodniopomorskim Uniwersytecie Technologicznym w Szczecinie. Zajmuje się zagadnieniami wpływu nowoczesnych technologii na funkcjonowanie człowieka w przestrzeniach mieszkalnych.

AUTHOR'S NOTE

Didactic and research worker at the Faculty of Architecture at the West Pomeranian University of Technology in Szczecin. He deals with the issues of the influence of modern technologies on human functioning in residential spaces.

Contact | Kontakt: slabedz@zut.edu.pl